

Ігуменскі

тракт

№ 41 (100)

■ Родныя тапонімы

**На вашы пытанні адказвае старшыня
Рэспубліканскай тапанімічнай камісіі
пры НАН Беларусі Ігар КАПЫЛОЎ**

Лапатнікі — ад «лапацець»?

Добры дзень! Вельмі цікава высветліць што-небудзь пра паходжанне назвы вёскі Лапатнікі Віцебскай вобласці. Вёска пазначана на старых картах XVIII стагоддзя. Старажылы распавядалі пра тое, што калісьці жыхары вёскі плялі лапці, — адсюль і назва. Сустрэкаўся мне яшчэ і артыкул пра лапатніцу — разнавіднасць русалкі. Да таго ж назва магла ўтварыцца ад рачулки, на якой стаіць вёсачка, — Лапатніцы. На адной са старых картаў яна пазначана як Лапацінка.

Алена ЧЫСТОВА, г. Масква.

Паважаная спадарыня Алена! Назва «Лапатнікі» выклікала надзвычай вялікую цікавасць у акадэмічным асяроддзі гісторыкаў, этнографіі і мовазнаўцаў. На першы погляд, простая па сваёй форме і па сваёй лексічнай аснове, яна аказалася даволі складанай з пункту гледжання тлумачэння яе паходжання. Нягледзячы на старажытны характар назвы, да сённяшняга дня не існуе адзінай версіі адносна яе этымалогіі. Таму пытанне паходжання застаецца адкрытым, а мы паспрабуем пералічыць тыя версіі, якія існуюць, і выказаць некаторыя гіпатэтычныя меркаванні.

Некаторыя вучоныя-тапанімісты сцвярджаюць, што назва паходзіць ад назвы хаўруснікаў, якія супольна займаліся вырабам драўляных лапат для хлеба.

Паводле звестак «Вялікага гістарычнага атласа Беларусі» (том 2) вёска *Лапатнікі* зафіксавана на Генеральнай карце «Беларускія землі ў XVIII стагоддзі». Асноўны змест гэтай карты адлюстроўвае населеныя пункты на беларускай тэрыторыі напярэдадні першага падзелу Рэчы Паспалітай 1772 года. У той час вёска *Лапатнікі* размяшчалася на тэрыторыі Аршанскага павета, належала да маёнтка Нярэйша, была ва ўладанні манахаў каталіцкага манаскага ордэна прапаведнікаў («Ордэн братоў-прапаведнікаў») — дамініканцаў. Цікавы факт, што ў перыяд Вялікага Княства Літоўскага ўжывалася і варыянтная назва паселішча — *Лапатніца*, якая супадала з аднайменнай рэчкай.

Множналікавая форма наймення наводзіць на думку аб тым, што ў яго аснову пакладзена назва жыхароў паводле іх заняткаў або рамеснай дзейнасці. Лапатнікамі на ўсходнеславянскай (пераважна на расійскай) тэрыторыі называлі людзей, якія плялі лапці, а таксама тых, хто іх насіў або прадаваў. Аднак дакладнасць гэтай версіі выклікае сумненні, паколькі націск у назве падае не на першы склад, а на другі. Гэты факт выключае матывацыю тапоніма словам «лапаць».

Некаторыя вучоныя-тапанімісты сцвярджаюць, што назва паходзіць ад назвы хаўруснікаў, якія супольна займаліся вырабам драўляных лапат для хлеба. Тым больш, што слова «лапатнік» у такім значэнні захавалася да нашых дзён у асобных (паўночна-заходніх) гаворках Беларусі. Да таго ж у беларускай тапаніміі нярэдка сустракаюцца назвы, дадзеныя па прафесійных занятках жыхароў: *Аўчыннікі* (ад *аўчыннік* «рамеснік, які займаўся вырабам звяркоў футраў для панюў і аўчыны для дваровай прыслугі»), *Меднікі* (ад *меднік* «той, хто займаўся вытворчасцю медных вырабаў»), *Калеснікі* (ад *калеснік* «рамеснік, які займаўся вырабам транспартных сродкаў»), *Шчытнікі* (*шчытнікі* — спецыялісты, якія выраблялі шчыты), *Саннікі* (*саннікі* — майстры, што займаліся вытворчасцю саней), *Чашнікі*, *Міснікі* (ад назвы спецыялістаў па вырабе посуду), *Ладзеннікі* (*ладзеннік* «майстар па вырабе лодак») і многія іншыя. Назвы такога тыпу з'явіліся яшчэ ў глыбокай старажытнасці, калі адбылося адасабленне рамяства ад сельскай гаспадаркі. Гэта прывяло да выдзялення груп людзей, якія займаліся выключна рамеснай або прамысловай дзейнасцю не толькі ў гандлёва-прамысловых цэнтрах — гарадах і мястэчках, але і ў сельскай мясцовасці. Згодна са Статутам Вялікага Княства Літоўскага 1529 года, «рамесныя людзі» адносіліся да прывілеяванага класа просталюдзінаў. Двары-маёнткі гаспадароў, панюў і баяр — шляхты ў ВКЛ мелі сваіх уласных падданных, якія выконвалі розныя спецыяльныя службы. Але, на жаль, у гістарычнай літаратуры не сустрэліся запісы, якія б сведчылі аб існаванні спецыялізацыі па вырабе лапат. Таму гэ- Ігар Капылоў. Лапатнікі - ад "лапацець"?

тая версія патрабуе дадатковага ўдакладнення.

Вядома, што з канца XVII стагоддзя на базе прафесійных найменняў актыўна ўтвараліся прозвішчы. А таму не выключана, што назвы населеных пунктаў гэтага перыяду, асновы якіх адлюстроўваюць род заняткаў насельніцтва, маглі змяшчаць у сваёй аснове назву групы сваякоў, утвораную ад прозвішча іх агульнага продка, у нашым выпадку — *Лапатнік*. На антрапанімічнае паходжанне назвы ўказвае В.Д. Пракаповіч, які ў сваёй кнізе «Адкуль у вёскі імя: гісторыка-краязнаўчы зборнік назваў вёсак Сенненскага раёна» піша, што засценак Лапатнікі быў заснаваны баярынам Паўлам Лапатай у 1701 годзе. На жаль, спасылкі на гістарычныя дакументы, якія пацвердзілі б гэты факт, адсутнічаюць. Разабрацца ў гэтым, думаю, могуць дапамагчы мясцовыя краязнаўцы.

Існуе таксама думка, што назва вёскі непасрэдна звязана з назвай расліны. Лапатнікам на тэрыторыі Смаленшчыны, Магілёўшчыны і некаторых іншых усходніх рэгіёнаў нашай краіны называюць конскае счаўе, форма ліста якога нагадвае лапаць. З навуковага пункту гледжання, гэтая версія непрыдападобная. Конскае счаўе расце па ўсёй тэрыторыі Беларусі, а таму гэтая прыкмета не з'яўляецца адметнай для таго, каб быць пакладзенай у аснову наймення вёскі.

Пошук ісціны ўскладняецца той акалічнасцю, што назва непасрэдна звязана з назвай ракі *Лапатніца*. Дапускаецца, што лапатнікамі маглі назваць людзей, якія пасяліліся на беразе рэчкі Лапатніцы. Выпадкі такога пераносу назвы вадаёма на назву жыхароў і паселішча ў гісторыі беларускай тапаніміі сустракаліся неаднаразова. Але ў такім разе ўзнікае чарговае пытанне адносна паходжання назвы рэчкі. Сістэмны аналіз матывацыі назваў водных аб'ектаў дазволіў вылучыць гіпотэзу, што рэчка *Лапатніца* магла атрымаць сваю назву ад слова *лапацець* («вельмі хутка бегчы»), якое адлюстроўвала ў мінулым характар плыні. Аднак, улічваючы раўнінную мясцовасць, па якой працякае рака, гэтая версія выклікае сумненні.

Нельга пакідаць па-за ўвагай і тое, што ў гідраніміі Беларусі значны след пакінулі балты. Таму, магчыма, разгадку рачной назвы трэба шукаць у балцкіх мовах. Сапраўды, на тэрыторыі Літвы і Латвіі сустракаецца вельмі многа рэк, азёр, дробных геаграфічных аб'ектаў з коранем *лап-*: *Лапене*, *Лапішэ*, *Лапоя*, *Лапаня* і інш. Даследчыкі балцкай гідраніміі (А.Ванагас, А.Тапароў) звязваюць паходжанне такога тыпу найменняў з балцкімі словамі *lapas* «лісце» і *lare* «ліса». Але прамая матывацыйная сувязь паміж гэтымі словамі і ўласнымі назвамі не прасочваецца і наўрад ці магчымая.

Нельга сур'ёзна ставіцца і да меркавання, што назва нейкім чынам звязана з *балотніцай*, або *лапатніцай*, — відам русалкі, дзяўчыны-тапельніцы, якая жыла на балоце. Тым больш што русалкі-лапатніцы ў беларускай міфалогіі не сустракаюцца — яны з'яўляюцца характэрнай адзнакай рускай міфалогіі.

Такім чынам, ваш ліст падштурхнуў навукоўцаў да новых пошукаў паходжання таямнічай назвы. Спадзяюся, што нас наперадзе чакаюць цікавыя факты. У гэтым дапаможа больш глыбокі сістэмны аналіз і архіўныя матэрыялы.

Р. С. Шаноўныя чытачы! Вас цікавіць, што азначае назва Горада, вёскі ці мястэчка, у якіх вы жывяце? А можа, той мясцовасці, адкуль вы родам? Вам хочацца ведаць, адкуль пайшлі найменні пэўных урочышчаў, лясоў, азёр, што размяшчаюцца ў вашай мясцовасці? Тады дасылайце свае лісты з пытаннямі на адрас: 220013, г. Мінск, вул. Б. Хмяльніцкага 10 а, газета «Звязда» або на электронную пошту igumenski@mail.ru, з пазнакай «Ігуменскі тракт. Родныя тапонімы».